

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΕΩΣ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ.

(*Ἐκ τῶν περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου παραδόσεων
τοῦ Κ. Κ. Π.*)

Τέλος. Ἴδε φυλλάδ. Θ'.

Αἱ ἱστορικαὶ μαρτυρίαι ἢ πηγαὶ εἶναι ἐπὶ τοῦ προκειμένου σχεδὸν πάντοτε εὐαρίθμω καὶ ἀτελεῖς, πολυλίκαις δυσερμηνευτοὶ ἢ ἀντισφαλτικαί, ἐν γένει δὲ διασπαρμέναι εἰς ἀπείρους Ἑλλήνας, Ῥωμαίους, Ἰταλοὺς, Γαλάτας, Ἰσπανοὺς, Ἀγγλοὺς, Γερμανοὺς, Ὀθωμανοὺς καὶ ἄλλους ἱστορικοὺς, χρονογράφους, περιηγητάς. Συνεχεῖς καὶ πλήρεις εἰδήσεις οὐδαμοῦ περὶ οὐδεμιᾶς ἐποχῆς τῆς μέχρι τοῦ 1821 ἔτους Ἑλληνικῆς ἱστορίας εὐρίσκωμεν. Καὶ τοῦτο διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον, ὅτι τὸ ἔθνος ἐθεωρεῖτο καθ' ἑαυτὸ ὡς νεκρὸν, οὐδ' ἐμνημονεύετο ἐνίοτε εἰμὴ ἥτοι ὡς λείψανον τοῦ ἀρχαίου ἐκείνου καὶ τρισενδόξου λαοῦ, ἥτοι ὡς παράρτημα τῶν διαφορῶν αὐτοῦ κυριαρχῶν. Ἐπρεπε νὰ ἐκπληρωθῇ τὸ μέγα τῆς ἐπαναστάσεως δράμα, καὶ τὸ ἔθνος νὰ σαλπίσῃ τοῖς, ἐν Ἐπιδαύρῳ, ἐν Ἀστρεῖ, καὶ ἐν Τροιζίνι, ὅτι ζῇ καὶ ζήσῃ, ἐπρεπε νὰ πλημμυρήσῃ ἡ Ἀνατολὴ αἵματος καὶ ἐπὶ ἐννεατηεῖδα ὅλην οἱ μὲν Ἑλληνικοὶ στόλοι νὰ περιγαγῶσι τὴν νικηφόρον Ἑλληνικὴν σημαίαν ἀπὸ Καφηρέως μέχρι Μυκᾶλης, καὶ ἀπὸ Ἀλεξανδρείας μέχρι Βοσπόρου, τὰ δὲ Ἑλληνικά τάγματα νὰ ὑποστήσωσι τὸν φοβερόν ἐκεῖνον ἀγῶνα ἀπὸ Ταινάρου μέχρι Ἀθῶνος, διὰ νὰ πείσῃ ὁ κόσμος ὅτι ὁ ὑποτιθεμένος Ἀτζαρος πνέει ἐτι καὶ ἐρρωσται. Τοιαύτη εἶναι ἡ ἀδυναμία τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, ὥστε ὁ ἄνθρωπος δὲν κρίνει τὰ πράγματα εἰμὴ ἐκ τῶν φηλαρητῶν αὐτῶν αποτελεσμάτων, καὶ, ἐὰν μὴ ἴδῃ οὐ μὴ πιστεύσῃ, εὐτυχῆς, ἐὰν καὶ ἴδῃ πιστεύσῃ καὶ νοήσῃ, καὶ δὲν πάύῃ ὅ,τι, ὡς εἶδομεν, ἐπαθὺν ἄνδρες σοφοὶ καὶ εὐφυεῖς βεβαιώσαντες, ὅτι τὸ ἔθνος τὸ δὸν τασαῦτα καὶ τηλικαῦτα δείγματα ἐθνισμοῦ, δὲν εἶναι ἔθνος!

Ὅθεν δὲν πρόκειται ἤδη νὰ εἰσελθῶμεν εἰς οἰκοδόμημα ἱστορικὸν προκατεσκευασμένον καὶ προευντροπυμένον, ἄλλο ἔργον μὴ ἔχοντες εἰμὴ νὰ τὸ διεξέλθωμεν μετὰ τὸν λυχνὸν τῆς ἐπιστήμης εἰς τὰς χεῖρας διὰ νὰ τὸ γνωρίσωμεν καὶ νὰ τὸ ἐκτιμήσωμεν δεόντως, ἀλλὰ πρόκειται πρὸ πάντων νὰ κατασκευάσωμεν τὸ μνημεῖον τοῦτο καὶ νὰ τὸ κατασκευάσωμεν ἀπὸ ὕλης εὐθρύπτου καὶ ἐλλειποῦς, πρόκειται, ὡς ἔλεγε, ἱστορικὸς περιώνυμος περὶ ἄλλης τινὸς ἱστορίας, νὰ καταλαθῶμεν διὰ πολλῶν ἐρευνῶν καὶ σκέψεων τὴν ἔννοιαν εἰδήσεων ἀσυναρτήτων καὶ εὐαρίθμων, καὶ διὰ καταλήλου συνδυασμοῦ νὰ ἐξαγάγωμεν ἀπὸ αὐτῶν τὴν πλήρη, τὴν ζωηράν, τὴν πραγματικὴν εἰκόνα τῆς ἱστορίας. Ἔργον δυσχερέστατον, εἰς ἐκπλήρωσιν τοῦ ὁποίου ἐπικαλοῦμαι τὴν φιλοπατρίαν, τὴν εὐφυίαν καὶ τὴν ἐπιμονὴν ἀπάσης τῆς νέας Ἑλληνικῆς γενεᾶς!

Κατ' εὐτυχίαν ἡ Εὐρώπη, ἥτις δὲν μᾶς ἐγκατέλειπεν εἰς τὸν μέγαν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα, ἠθέλησεν νὰ μᾶς συνδράμῃ καὶ εἰς τοῦτον τὸν οὐδὲν ἥττον ἱερὸν ἀγῶνα τῆς ἱστορικῆς μας ἀναβιώσεως. Ἄμα δὲ πεισθεῖσα περὶ τῆς πολιτικῆς ἡμῶν ὑπερῆξεως, ἐπεχειρήσῃ τὴν μελέτην τῆς ἱστορικῆς. Καὶ παρατηρήσατε τὸ κλεινὸν τοῦτο πλεονεκτήμα τῆς ἐλευθερίας, ἥτις οὐ μόνον τιμᾷ τὰς γενεὰς τὰς ἀναδεχομένας τὸν ἐσχατον ὑπὲρ αὐτῆς κίνδυνον, ἀλλ' ἀγλαΐζει εἰς τὰ ὅμματα τῆς οἰκουμένης καὶ αὐτοὺς αὐτῶν τοὺς προγόνους.

Ἀκολουθοῦντες τὴν χρονολογικὴν σειρὰν τῶν ἐν τῇ Εὐρώπῃ ἐκδοθεισῶν διαφορῶν συγγραφῶν περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ νεωτέρου Ἑλληνικοῦ ἐθνους, εὐχαρίστως ἀναφέρομεν πρώτας τὰς ἐρεῖνας τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ φιλοπόνου, τοῦ φιλέλληνος Γαλλοῦ Βύχωνος. Οὗτος ἐπιλαθόμενος τοῦ ἔργου ἀπὸ τοῦ 1825 ἔτους, ἡσχολήθη ἰδίως εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς Φραγκικῆς Κυριαρχίας. Καὶ δὲν ἔγραψε μὲν κυρίως ἱστορίαν τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἀλλὰ συνήθροισεν ὕλην ἀφθονοὴν καὶ πολύτιμον, διευκρινήσας αὐτὴν πολυλίκαις διὰ σημειώσεων, διὰ μεταφράσεων, διὰ πραγματειῶν λόγου ἀξίων. Ὁ θάνατος μόνος ἐθῆκε πρὸ τινῶν μηνῶν τέλος εἰς τὴν ἀκαματον τοῦ ἀνδρὸς δραστηριότητα, τὰ δὲ παρ' αὐτοῦ ἐκδοθέντα συμποσοῦνται ἤδη εἰς 11 τόμους κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ὀγκώδεις. Ἐὰν ᾖναι βέβαιον ὅτι ἡ ἱστορικὴ ἐπιστήμη ἀπαιτεῖ δύο ἀρετὰς σπανίως εἰς τὸν αὐτὸν ἄνθρωπον συννηνωμένας, τὴν περὶ τὰς πηγὰς ἐρευνᾶν καὶ τὴν φιλοσοφικὴν αὐτῶν ἐπεξεργασίαν, ἡ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ὁ Βύχων κατεῖχε τῆς πρώτης τὸν ἀνώτατον βαθμόν. Ἡμεῖς δὲ οἱ Ἕλληνες ὀφείλομεν αὐτῷ τοσοῦτον πλείονας χάριτας, ὅσῳ ἡ παρούσα τῆς ἱστορίας μας ἐποχὴ χρεῖαν ἔχει ταύτης μαλίστα τῆς ἀρετῆς. Ἡ παρ' αὐτοῦ πρώτου γενομένη ἐκδοσις τῶν περιρρήμων Χρονικῶν τῶν ἐν Μωρέᾳ πολέμων τῶν Φράγκων, τὸ παρ' αὐτοῦ πρώτου ἐσχάτως καὶ ἀνακαλυφθὲν καὶ ἐκδοθὲν Γαλλικὸν κείμενον τῶν Χρονικῶν τούτων, καὶ αἱ ἄπειροι ἄλλαι γεωγραφικαί, πολιτειογραφικαί, ἱστορικαί, νομισματικαὶ καὶ διπλωματικαὶ πληροφορίαι τὰς ὁποίας περιέλαβεν εἰς τὰς συλλογὰς του διέχυσαν, εἰς τὴν περίοδον τῆς κατὰ τὴν Ἑλλάδα Φραγκικῆς Κυριαρχίας πολὺ πλειότερον φῶς ἢ ὅ,τι ἤθελε πράξει ἡ εὐφυεστερά ἱστορικὴ τέχνη ἐστερημένη τῶν ἀπαραιτήτων ἐκείνων βοηθημάτων.

Παντάπασιν ἀντιθέτου ἀξίας εἶναι ἡ κατὰ τὸν μεταίωνα Πελοποννησιακὴ ἱστορία τοῦ Ἰακώβου Φαμεραυέρου, τοῦ ὁποίου εἰς τὴν Ἑλλάδα γνωρίζομεν συνήθως τὸ ὄνομα μᾶλλον ἢ τὸ ἔργον. Λαμπρὰ ἱστορικὴ ἀφήγησις ἐπικαλύπτει ἐνταῦθα ἐπισφαλὴ τὸ πλεῖστον μελέτην τῶν πηγῶν. Κατὰ δυστυχίαν δὲ καὶ ἡ βᾶσις, ἡ θεμελιώδης ἰδέα τοῦ συγγραφέως εἶναι ἐσφαλμένη. Αὐτὸς εἶναι ὁ Γερμανὸς ὁ ἀγωνισθεὶς νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἐντελὴ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς φυλῆς ἐξάλειψιν, τὸ δὲ χεῖριστον, ὁ θελήσας νὰ ἐξαγάγῃ ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ τούτου συστήματος τὰ θανάσιμα ἐκείνα ὡς πρὸς τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδος συμπεράσματα. Πολλὰ ἐρρέθησαν περὶ τῶν αἰτίων ἀφ' ὧν ὤρμήθη εἰς τὸ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν παραδοξολογίαν ταύτην καὶ πολλοὶ ἐ-

πίστευσαν, ὅτι ὀλεθρία τις πολιτικὴ δὲν ἦτο ἀμέτοχος εἰς τὴν κατασκευὴν τῆς παγίδος ταύτης, τῆς στηθείσης εἰς τὴν κοινὴν τῆς Εὐρώπης εὐπιστίαν. Τὸ κατ' ἐμὲ δὲ νομίζω, ὅτι ἡ φιλολογικὴ φιλοδοξία, ἥτις οὐτε ὀλιγώτερον σφοδρὰ, οὐτε ὀλιγώτερον τυφλὴ εἶναι δλων τῶν ἄλλων κλάδων τοῦ δεινοῦ ἐκείνου πάθους, παρέσυρε τὸν ἄνθρωπον μᾶλλον ἢ πᾶσα ἄλλη αἰτία. Καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ Εὐρώπη ἅπατα ἐνθουσιῶσα ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἐνόμιζεν ὅτι βλέπει τοὺς ἀπογόνους τῶν ἐν θερμοπύλαις καὶ ἐν Πλαταιαῖς ἀγωνισθέντων ἡρώων ἀνανεοῦντας τὰ κατορθώματα τῶν προγόνων αὐτῶν, καὶ μιᾷ φωνῇ ἐκραύγαζεν ὅτι εἶναι αἰσχύνῃ νὰ ἐγκαταλειφθῶσιν ἔρημοι πάσης συνδρομῆς, κινδυνεύοντες περὶ τῶν ὅλων, οἱ παῖδες τοῦ λαοῦ ἐκείνου εἰς ὃν ὁ κόσμος ὀφείλει τὸν πολιτισμὸν του, ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἐνόμιζεν ὅτι θέλει προξενήσει σφοδρὸν εἰς τὰ πνεύματα ἀντιπερισπασμὸν καὶ ἐρελκύσει εἰς ἑαυτὸν τὴν κοινὴν προσοχὴν, ἐὰν ἐξελθὼν ἐν τῷ μέσῳ εἴπῃ. Λαοὶ καὶ ἡγεμόνες, οἱ ὀργῶντες νὰ χύσετε τὸ αἷμα καὶ τοὺς θητακυροῦς σας ὑπὲρ τοῦ ἔθνους τούτου τὸ ὅποιον ὑπολαμβάνετε ἀπόγονον τῶν πατέρων τῆς φιλοτορίας καὶ τῆς ἐλευθερίας, μεγάλης ἀπάτης, εἴθε θύματα! Τὸ μὲν ἀρχαῖον ἐκεῖνο ἔθνος ἐξέλιπε πρὸ καιροῦ ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς, αὐτοὶ δὲ οἱ νομιζόμενοι κληρονόμοι τῶν δικαιωμάτων καὶ τῆς εὐφυΐας ἐκείνου εἶναι ὄχλος ἄθλιος καὶ ἐλεεινὸς Σλαύων καὶ Ἀλβανῶν Ἰδοὺ ἱστορικαί, ἰδοὺ γεωγραφικαὶ ἀποδείξεις! Μὴ γίνεσθε ἄρα γελοῖοι ἐνθουσιῶντες περὶ ὄντος ἀνυπαρκτοῦ, περὶ οὐκ ὄντος, περὶ ἀνδρείκελου μὴ γίνεσθε ἄδικοι νέμοντες δικαιώματα κληρονομίας εἰς νόθους! Ἐπειδὴ θέλετε νὰ βοηθήσετε τοὺς λεγομένους τούτους Ἕλληνας, διατί δὲν βοηθεῖτε ἐπίσης τοὺς Σέρβους, τοὺς Μοντενεγρίνους; διατί μάλιστα ὄχι αὐτοὺς μᾶλλον ἢ ἐκείνους, τῶν ὁποίων τὰ μὲν κατορθώματα εἶναι πολὺ κατώτερα, τὰ δὲ στοιχεῖα τῆς ὑπάρξεως οὐδὲν ἦσαν ἀμφίβολα καὶ ἀσθεῖς; Κοί ταῦτα διαλογισάμενος, καὶ ἤδη ἐπιχαίρων διὰ τὴν πρόχειρον αὐτοῦ δόξαν, ἀλείφεται πρὸς τὸν ἀνίερν ἐκεῖνον ἀγῶνα, καὶ (καθὼς σὰς εἶπον ἤδη, εὐχαρίστως δ' ἐπαναλαμβάνω, διότι ἡ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ νὰ διατρανώμεν τὰ προτερήματα τῶν ἀντιπάλων μας) καταβάλλει εἰς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ του εὐφυΐαν ἔξοχον, εὐγλωττίαν λαμπράν, πολυμαθειαν ἐνίοτε, ὄχι κοινὴν. Ἀλλὰ, ὑπεράνω τῆς εὐφυΐας, τῆς εὐγλωττίας καὶ τῆς πολυμαθείας ὑπάρχει δύναμις τις, ἥτις, ὅταν δὲν ᾖ μετ' αὐτῶν συντηνωμένη, καθίστηται αὐτὰς ματαιίας, ἡ δὲ δύναμις ἐκείνη εἶναι ἡ ἀλήθεια. Ὁ Γερμανὸς οὗτος παρασυρόμενος ἀπὸ τὴν ἐσφαλμένην ἐποψίν του, περιέπεσεν ἐξ ἀνάγκης εἰς ἀπείρους ἀντιφάσεις καὶ ὑπερβολάς, ἐκολόβωσε καὶ ἐνόθευε τὰς πηγὰς καὶ περιέστη πολλάκις εἰς παραδόξους παραλογισμούς· ἡ καλλιέργεια αὐτοῦ δὲν θέλει δυνήθῃ νὰ τὸν διατίωσῃ ἐπὶ τέλους ἀπὸ τὴν καταδίκην τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἐπιστήμης· τιμωρίαν δαινῇ, ἀλλὰ δικαίαν τῶν ἀνθρώπων εἰσίνες λαβόντες παρὰ τοῦ θεοῦ τὸ ἱερὸν τῆς εὐφυΐας πῦρ, τὸ κατασπαθῶσιν εἰς ὑπηρεσίαν τοῦ ψεύδους καὶ τῆς ἀδικίας. Τοιοῦτον εἶναι τὸ ἔργον τοῦ Ἰακώβου Φαλμεράιερ· μὴ νομίζετε δὲ ὅτι, τοιοῦτον ὄν, δὲν θέλει

μᾶς χρησιμεύσει. Ἀληθές, ὅτι ἐνίοτε, ἀντὶ εὐκολιῶν, θέλομεν ἀπαντήσει ὡς ἐξ αὐτοῦ δυσχερείας εἰς τὸν δρόμον μας, βιαζόμενοι νὰ ἀνασκευάζωμεν τὰς παρεξηγήσεις καὶ τὰ σοφίσματα του. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως τὸ ἔργον περιέχει ἐνίοτε ἀξίας λόγου ἐρεῦνας καὶ ὀρθὰς κρίσεις, ἀφ' ὧν θέλομεν ὠφελῆθῃ οὐκ ὀλίγον. Πολλὰκις ὁ ἄνθρωπος, καίπερ διώκων ἐσφαλμένον τινὰ σκοπὸν, διὰ τῶν ἀγῶνων τοὺς ὁποῖους καταβάλλει πρὸς ἐπιτυχίαν αὐτοῦ συντελεῖ καὶ ἄκων εἰς ἀνεύρεσιν τῆς ἀληθείας, τὴν ὁποίαν οὐδόλως εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Χημεία καὶ αὐτὴ ἡ Ἰατρικὴ πολὺ ὠφελήθησαν ἀπὸ τὰς ματαιοπόρους ἀποπείρας τῶν Ἀλχημικῶν.

Ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ἐξέδωκεν, ἐκτὸς τοῦ κεφαλαιώδους τούτου περὶ τῆς Πελοποννήσου ἔργου του, καὶ τινὰ εἰδικὴν πραγματείαν περὶ τῆς ἐπιρροῆς τὴν ὁποίαν ἡ ὑπὸ τῶν Σλαύων κατάληψις τῆς Ἑλλάδος ἔσχεν εἰς τὴν τύχην τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς Ἀττικῆς. Ἀλλ' ἡ πραγματεία αὕτη εἶναι ἀσθενεστέρα, εἰ δυνάτουν, τῆς κυρίας συγγραφῆς.

Τῷ 1830, ὁ Ἀγγλὸς Ἑμέρσων ἐξέδωκεν εἰς δύο τόμους τὴν ἱστορίαν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς κατακτήσεως μέχρι τοῦ ἐνεστώτος χρόνου. Ἀπὸ μόνης τῆς ἐπιγραφῆς βλέπετε ὅτι ἡ ἰδέα τῆς νέας Ἑλληνικῆς ἱστορίας εἶχεν ἤδη λάβει ὅλην αὐτῆς τὴν ἀνάπτυξιν· διότι ὁ μὲν Βύρων εἶχεν ἐπιχειρήσει ἀπλᾶς ἐρεῦνας περὶ μιᾶς καὶ μόνης ἐποχῆς τῆς ἱστορίας μας. Ὁ Φαλμεράιερ ἐγράψε τὴν ἱστορίαν ἐνὸς μέρους τῆς Ἑλλάδος, καὶ ταύτην μέχρι τινός. Ὁ δὲ Ἑμέρσων πρῶτος γράφει τὴν ὅλην ἱστορίαν τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἀλλ' ἂν κατὰ τοῦτο τὸ ἔργον εἶναι ἄξιον παρατηρήσεως, περὶ τὰ καθέκαστα χωλαίνει· ἡ δὲ περὶ τούτων κρίσις εἴμπορεῖ νὰ διαρεθῇ εἰς δύο ἀντίθετα συμπεράσματα. Μέχρι τῆς Φραγκικῆς Κυριαρχίας, τὸ ἔργον εἶναι σφόδρα ἐπιτομον, ἀτελές, ἥκιστα χρήσιμον, ὑπὸ δὲ τῆς ἐποχῆς ταύτης πληρέστερον, ἐρευνητικώτερον, χρησιμώτερον. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀτελὴς ἐπεξεργασθεῖσα ἐποχὴ τῆς εἰσβολῆς τῶν βαρβάρων, τῆς εἰσγωγῆς τοῦ χριστιανισμοῦ, τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ εἰς τὸ Βυζαντινὸν Κράτος, εἶναι κυρίως ἡ περίοδος τῆς μεγάλης τοῦ ἔθνους ἀναμορφώσεως, ἔπεται, ὅτι ἡ Ἑμερσωνικὴ ἱστορία δὲν εἴμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὡς ἱστορία ὀλοσχερῆς, πλήρης, ἐξηγοῦσα τὰ αἰτία καὶ συνεπαγομένη τὰ συμπεράσματα, ἀλλ' ἀπλῶς ὡς βοήθημα ἀξιόλογον ἀπὸ τῆς 13^{ης} ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς.

Ὁ Γερμανὸς Ἰωάννης Γουλιέλμος Ζιγκείζενος ἐσχεδιάσεν ἐπὶ μεγαλῆτερον τοῦ Ἑμερσωνος ἱστορικὸν πρόγραμμα, διότι ἐπιχείρησε νὰ γράψῃ τὴν ὅλην Ἑλληνικὴν ἱστορίαν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν νεωτάτων· καὶ ἐξέδωκεν, ἐν ἔτει μὲν 1832 τὸ πρῶτον μέρος τὸ περιλαμβάνον τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν μετέπειτα ἐποχὴν μέχρι τῆς περὶ τὰ μέσα τῆς 12^{ης} ἑκατονταετηρίδος μ. χ. ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στρατείας τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας Ραγέρου· ἐν ἔτει δὲ 1840, τὸ τελευταῖον μέρος τὸ περιλαμβάνον τὴν ἱστορίαν τῆς ἐπαναστάσεως· ἡ δὲ περὶ τῶν ἐν τῷ

μεταξύ τούτων χρόνων ἱστορία αὐτοῦ εἶναι εἰσέτινος τὸ ὅποιον πραγματεύονται, ἐξ ὧν ἀρκοῦμαι νὰ ἀδημοσιεύω.

Αὕτη εἶναι ἡ ἀρίστη τῶν ἄχρι τοῦδε περὶ τῆς προκειμένης ἱστορίας ἐκδοθεισῶν συγγραφεῶν ἐννοεῖται ὅτι ὁμιλῶ περὶ τοῦ μέρους τοῦ ἀναγομένου εἰς τὴν περίοδον τὴν ὁποίαν πρόκειται νὰ συνδιεξέλθωμεν. Ἡ ἐποψὶς αὐτῆς εἶναι εὐστοχος, ἡ ἐρευνα τῶν πηγῶν ἐπιμελής, ἡ ἐκθεσις τῶν πραγμάτων εἰλικρινής, ἡ παράθεσις τῶν κειμένων ἀκριβής. Ἡδυνάμεθα βεβαίως νὰ ἐπιθυμήσωμεν πλειότεραν ἀνάπτυξιν τινῶν σπουδαιοτάτων ζητημάτων, οἷον τοῦ τῶν θεσμοθεσιῶν, τοῦ τῆς ἐξελληνίσεως τοῦ κατὰ τὴν Ἑὼ Ῥωμαϊκοῦ Κράτους καὶ τῆς κατὰ τὸν μεσσίωνα ἐπεκτάσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἡ ἀληθινῆς μάλιστα ἐννοια τοῦθηρησκευτικοῦ ζητήματος καὶ ἡ ἐπιρροή τοῦ Δυτικοῦ σχήματος εἰς τὴν τύχην τῆς Ἑλλάδος παρεωράθη παντάκτα σχεδόν. Προςτούτοις, ἐνῶ ἡ συζήτησις καὶ ἡ κρίσις τοῦ συγγραφέως εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὀρθή, δὲν ἐμφαίνει πάντοτε τὴν ἰσχυρὰν πεποιθῆσιν ἥτις εἶναι τὸ ὀξύτερον τῆς διαλεκτικῆς ὄπλον καὶ ταχέως ἀπὸ τῶν χειλέων τοῦ λέγοντος μεταδιβάλλεται εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀκροατοῦ. Ἀλλ' οὐδὲν ἦτον τὸ ἔργον τοῦ Γερμανοῦ τούτου, ἐὰν ἦτο συμπληρωμένον, ἡδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀφορμὴ ἀποχρῶσα σπουδῆς τελειότερας καὶ πληρεστερας.

Ἡ ἐν ἔτει 1844 ἐκδοθεῖσα ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τοῦς Ῥωμαίους τοῦ γνωστοῦ Ἀγγλου Γεωργίου Φιλλέϋνος, φαίνεται ὅτι εἶναι γεγραμμένη παρ' ἀνδρὸς ἐπὶ πολλὸν χρόνον συζήσαντος μετὰ τῶν Ἑλλήνων ὅπερ ἐστὶ πλεονέκτημα μέγα, διότι, ἂν τὸ παρελθὸν πολλάκις ἐξηγεῖ τὸ ἐνεστὼς, πολλάκις συμβαίνει καὶ τ' ἀνάπαλιν, ὥστε εὐκολώτερον κατανοεῖ τὴν ἱστορίαν ἔθνους τινὸς ὃ καλῶς γινώσκων τὴν ἐνεστώσαν αὐτοῦ κατάστασιν. Ὅθεν ἡ συγγραφή αὕτη παρίστησι πολλὴν ὀρθότητα περὶ τὴν θέσιν τῶν γενικῶν ζητημάτων, ἀλλὰ περὶ τὰ καθέκαστα δὲν ἐμφαίνει τὴν ἀκριβῆ καὶ ἐπιμελῆ σπουδὴν τῶν πηγῶν τοῦ προ μικοῦ ἀναφερθέντος γερμανικοῦ ἔργου. Ἐλαβὰ δὲ ἡδὴ ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσω ὅτι εἰς τὴν σημερινὴν κατάστασιν τῆς ἱστορίας μας ἡ ἐξακρίβωσις τῶν γεγονότων εἶναι χρησιμωτέρα τῆς φιλοσοφικῆς αὐτῶν ἐκάψεως. Ἐκτὸς τούτου συμβαίνει ἐνταῦθα καὶ ἕτερόν τι παράδοξον· ὁ συγγραφεὺς κατενόησε καλῶς τὸν ἐξελληνισμόν τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, ἀλλ' ἀντὶ νὰ περιορισθῇ εἰς τὸ νὰ ἐκθέσῃ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν τύχην τοῦ Κράτους ἐκείνου, πραγματεύεται πλειότερον τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν ἢ τὴν Ἑλληνικὴν, ἐκθέτει λ. χ. λεπτομερέστερον τὰς κατὰ τὴν Ἰταλίαν κατακτήσεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τὰς ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείας τοῦ Ἡρακλείου ἢ τὰς εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰσβολὰς τῶν βαρβάρων καὶ τῇ ἀληθείᾳ ὁμοιάζει πολὺ περιηγητὴν ὅστις, διὰ νὰ θεωρήσῃ ἐκ περιωπῆς χώραν τινὰ, ἐκάθησεν εἰς θέσιν τοσοῦτον ὑψηλὴν, ὥστε ὁ ὀφθαλμὸς του πλανᾶται μὲν πολὺ ἐπέκεινα αὐτῆς, δυσκόλως δὲ εἰσδύει εἰς τὰ πρὸ ποδῶν κείμενα.

Ἐκτὸς τῶν κεφαλαιωδωτέρων τούτων ἔργων ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα πολλὰ δευτερεύοντα κατὰ τὴν ἔκτασιν, τὴν ἀξίαν ἢ τὴν εἰδικότητα τοῦ ἀντικειμέ-

σας ἀναφέρω ἐνταῦθα ὀλίγα τινὰ, τὰ ἐξῆς·

1^α Τὸ ἱστορικὸν περὶ τῆς καταστάσεως τῆς σημερινῆς Ἑλλάδος δοκίμιον καὶ αὐτὸν τὸν Λάσκαριν τοῦ Γάλλου Οὐίλλεμαίνου. Πότῃ γενναιότερα ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος αἰσθήματα δὲν ἐξεφράσθησαν εἰς χαριστεράν καὶ ὑψηλοτέραν γλῶσσαν.

2^α Τὴν γαλλιστὶ γραφεῖσαν ἐπίτομον τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἱστορίαν τοῦ μακαρίτου Ἰωακώδου Ρίζου τοῦ Νερουλοῦ.

3^α Τὸ πρῶτον μέρος τοῦ πρώτου Τόμου τῆς συγγραφῆς τοῦ Γεωργίου Μάουριερ, τῆς ἐπιγραφομένης *Τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος* περιέχον ὅλην πολύτιμον ὡς πρὸς τὴν κατάστασιν τῆς Ἐκκλησίας, τῆς διοικήσεως καὶ τοῦ δικαίου ἐπὶ τῆς Ὀθωμανικῆς Κυριαρχίας.

4^α Τὴν περὶ τῆς πολιτικῆς καὶ φιλολογικῆς καταστάσεως τῶν Ἀθηνῶν, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Ἀχαικῆς συμπολιτείας μέχρι τῆς τῶν Ἀντωνίνων, λατινιστὶ γεγραμμένην πραγματείαν τοῦ Ahrens.

5^α Τὴν λατινιστὶ ἐπίσης γεγραμμένην περὶ Θεσσαλονίκης πραγματείαν τοῦ Τάφελ.

6^α Τὴν ἱστορίαν τῆς τελευταίας ἐν τῇ Πελοποννήσῳ κυριαρχίας τῶν Ἑνετῶν, ὑπὸ τοῦ περιωνύμου Γερμανοῦ ἱστορικοῦ Ράγκου ἔργον μικρὸν μὲν, ἀλλ' ἀνεκτίμητον, διότι συνετάχθη ὁλόκληρον ἀπὸ τῶν ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Ἑνετίας ἐπιστήμων ἐκθέσεων τῶν διοικητῶν τῆς δημοκρατίας.

7^α Τὸν *Ἑλληνομνήμονα* τοῦ σοφοῦ Α. Μουσταξόδου, ἐν ᾧ ἡ ἀδάμαστος αὐτοῦ πολυμαθεὶς συγκαταβαίνει ἀπὸ τῶν σπουδαιοτάτων ἱστορικῶν εἰδήσεων εἰς λεπτομερεῖς περὶ τῶν ἀτόμων πληροφορίας, τῶν ὁποίων τὴν ἀξίαν δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ μόνον ὃ μὴ εἰδῶς ὅτι ἐκ τοῦ συνόλου τοιούτων μάλιστα πληροφοριῶν συνάγεται τὸ ἀληθὲς πνεῦμα πάσης ἐποχῆς.

8^α Τὴν πρώτην καὶ δευτέραν ἐποχὴν τοῦ ἱστορικοῦ περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας δοκιμίου τοῦ Ἰωάννου Φιλήμονος.

9^α Τὴν ἐν Ἑνετίᾳ τῷ 1815 ἀνωνύμως ἐκδοθεῖσαν ἱστορίαν Σουλίου καὶ Πάργας, ἐν τῷ δευτέρῳ τῆς ὁποίας τόμῳ ὑπάρχει καὶ ἐπίτομή τοῦ τῶν Ἀθηνῶν πολιτεύματος.

10^α Τὸν πρῶτον Τόμον τῆς ὑπὸ τοῦ Πουκευίλλου συγγραφείσης ἱστορίας τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος.

11^α Τὰς παρ' ἐμοῦ ἐκδοθείσας δύο μικρὰς Πραγματείας περὶ τῆς ἐποικίσεως Σλαυικῶν τινῶν φυλῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ περὶ τοῦ ἔτους τῆς ὑπὸ τοῦ Μορμίου ἀλώσεως τῆς Κορίνθου.

Τελευταῖον, τὰ πολυπληθῆ ἔργα τὰ περὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς καὶ Βυζαντινῆς ἱστορίας, τὰ περὶ τῆς ἱστορίας τῶν Σλαυικῶν φυλῶν καὶ τῶν Σταυροφοριῶν, τὰ περὶ τῆς Ἑνετικῆς καὶ Ὀθωμανικῆς ἱστορίας αὐξάνουσι μὲν τὰ βοηθήματα ὅσα παρέχει ἡμῖν ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη, ἀλλὰ διὰ τὸν ἐπεισοδιώδη τρόπον καθ' ὃν ἀναφέρονται εἰς τὴν Ἑλλάδα, μὲ τὴν φυσικῶ τῷ λόγῳ μὴ Ἑλληνικὴν αὐτῶν ἐποψίν, δὲν ἐλαττόνουσι πολὺ τὰς δυσχερείας τὰς ὁποίας ἔχομεν νὰ ἀπαντήσωμεν διὰ τὸ εὐαριθμὸν τῶν πηγῶν καὶ τὸ ἀναγκαιῶς ἀτελὲς τῶν

αδυνάτοτον εἰς τὸ ἀντικείμενόν μας ἀναγομένων ἱστορικῶν ἔργων καὶ πραγματειῶν.

Ἦδη δὲ, καταστρέφων τὸν παρόντα εἰσγωγικὸν λόγον, ὁμολογῶ ὅτι πολλάκις ἀπορῶν εἰς τὰς δυσχερεῖς ἐκείνας, εἰς τὸ μέγεθος τοῦ ἔργου, εἰς τὰς ἀδύναμεις μου, εἰς τὰς ἄλλας ἐργασίας μου, ἐλλείπει ἀπεδειλίχτα πρὸς τὸν ἀγῶνα, καὶ ἐδίστασα καὶ ταύτην ἐτι τὴν στιγμήν καθ' ἣν σὰς ὁμιλῶ διστάζω ἀν' ἀξιώθω νὰ φθάσω εἰς τὸ τέλος αὐτοῦ. Ἀλλὰ παραγοῦμαι ἐνθυμούμενος τοὺς λόγους τούτους τοῦ Πολυδίου· « Πέπεισμαι μὲν γὰρ... οὐκ ἀργήσῃν ἐν ὑπόθεσιν, οὐδ' ἀπορήσῃν ἀνδρῶν ἀξιοχρέων· διὰ ἧτο κάλλος πολλοὺς κατεγγυηθήσεσθαι καὶ σπουδᾷ ἐπὶ τέλος ἀγαγεῖν αὐτήν. »

ΑΝΑΒΑΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟ ΟΡΟΣ ΣΙΝΑ.

(Ἀπόσπασμα ἡμερολογίου ἀνεκδότου.)

... Τέλος στραφέντες περὶ βράχον ὀγκωδέστατον, παρατηρήσαμεν τὸ μοναστήριον τῆς Ἀγίας Αἰματίνης... ἤμην δὲ τοσοῦτον καταβεβλημένος ἐκ τοῦ κόπου, τοῦ καύσωνος καὶ τῆς δίψης, ὥστε μόλις ἐδυνάμην νὰ ἀνοίγω ἐνίοτε τοὺς ὀφθαλμούς, ἵνα νὰ ῥίπτω βλέμμα ἀνυπόμονον πρὸς τὸ πολυπόητον τέλος τῶν παθημάτων μας. Ἐπειδὴ πρὸ ἡμερῶν δὲν εἶχον ἀναπαυθῆ ὑπὸ σκιᾷ δένδρου, ὁ κῆπος περὶ τὸν τοῖχον τοῦ ὁποίου ἐβασίλευμεν, μ' ἐφάνη ὡς μεγαλήτερος ἀπ' ὅσον πραγματικῶς ἦτον, καὶ ἵνα νὰ φθάσω ταχύτερον ἤθελον εὐχαρίστως ψηφίσει τὴν ὥραν ἐκείνην τὴν παντελεῖ ἐξαράνισίν του. Ἐπληρώμην ἐκ βᾶθους καρδίας τὴν πρόνοιαν τῶν μοναχῶν, οἵτινες, ταιχίσαντες τὰς πύλας τοῦ μοναστηρίου διὰ τὸν ῥόδον τῶν Ἀράβων, ἀνασύρουσι τὰς περιηγητὰς ὡς πάλαι ἐμπορευμάτων δι' ἐργατοκυλίνδρου, μέχρι τοῦ ὕψους παραθύρου κειμένου ἐπὶ τῶν δέκα μέτρων ἄνω τοῦ ἐδάφους. Νὰ γνωρίζω δὲ ὅτι ὀλίγον ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν σου εὐρίσκονται καὶ δένδρα, καὶ καρποὶ, καὶ ὕδωρ, καὶ δρόσος, καὶ αἰμπόδες μαλακώτατοι, καὶ ἐν τοσούτῳ νὰ περιηγηθῇ καθήμενος ἐπὶ τραχέως καὶ ζέοντος σάγματος τοῦ τοίχου, πλησίον τοῖχου ἀπορροφῆσαντος δι' ὅλης τῆς ἡμέρας, κατὰ τὴν ἐκφρασιν Γαλλοῦ τινὸς συγγραφέως, ὁλόκληρον τὸν ἥλιον, ἐν τῷ μέσῳ ὁδοῦ περὶ τοὺς καὶ πλήρους κανιστοῦ, ξηροτέρης καὶ αὐτοῦ σου τοῦ λάρυγγος, καὶ ὑπ' οὐρανὸν ἀνέρελον καταπλέγοντα ὅχι μόνον τὸ σῶμα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ πνεῦμα σου· νὰ περιμένῃς, λέγω, κατατρυχώμενος ἐκ τοιούτων παλαιπωριῶν, τὴν ἐμφάνισιν τοῦ σχεῖμας τοῦ μέλλοντος νὰ σε ἀναγγεῖλῃ τὴν ἐλευθερίαν σου, τοῦτο εἶναι τὸ δεινότατον τῶν βαττανιστηρίων. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὰ λεπτὰ σε φαίνονται ἡμέραι καὶ τὰ δευτέρᾳ αὐτῶν ὥραι. Τάχα οἱ μοναχοὶ ἐκεῖνοι δὲν ὑπεβλήθησάν ποτε εἰς τοιοῦτον εἶδους τιμωρίαν, καὶ δὲν αἰσθάνονται ὅτι πρέπει νὰ ἐλεῶσι τοὺς πάσχοντες! Ὁ πόσον εἶναι βραδυκίνητοι! Ἐντυχημένους κατὰ νοῦν ὅτι ὁ ἡγούμενος ἐκοιμάτο ἐν βαθυτάτῳ ἐντὸς τοῦ δροσερωτέρου τῶν κε-

λίων του, καὶ ὅτι δὲν ἐτόλμων νὰ τὸν ἐξυπνίσωσι διὰ νὰ ἀναγνώσῃ τὰ συττατήριά μας, καὶ νὰ δώσῃ τὴν ἀδειαν νὰ μᾶς ἀνασύρωσι.

— Καὶ ἂν δὲν μᾶς δεχθῶσι; μὲ εἶπε κλαίων σχεδὸν ὁ συνοδοιπόρος μου.

Τοιαύτη ἰδέα δὲν εἶχεν ἕως τότε καταβῆ εἰς τὴν κεφαλὴν μου· ὅτε ὁμοῦς τὴν ἡκούσα ἔρριξα ὁλόκληρος, καὶ τὴν ἀπέβαλον ὡς ἐμπνευστὴν διαβόλου.

— Ἀδύνατον, ἀπεκρίθην, κλίνας τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸ στήθος.

— Ἐγὼ ὁμοῦς δὲν εἶμαι τῆς γνώμης σου! Ὅχι μόνον εἶναι δυνατόν, ἀλλὰ καὶ πιθανόν. Παρατήρησε τρεῖς μοναχοὺς οἱ ὁποῖοι μᾶς ἀτενίζουν· καὶ ἂν πρέπει νὰ κρίνω ἀπὸ τὴν φυσιογνωμίαν των, δὲν μᾶς πολυνοστιμίζονται. Βεβαίως δὲν θὰ μᾶς δεχθῶσι· διότι ἀρῶν ἐκρυφομίλησαν, ἀπεσύρθησαν...

Ἐὰν εἶχον δύναμιν ἡράκλειον, ἤθελον ἀμέσως κρημνίσαι τὰ τεῖχη τοῦ μοναστηρίου, καὶ κατασπαράξει ὅλους τοὺς ἀνελεήμονας ἐκείνους μοναχοὺς, οἵτινες εἶχον καὶ ὕδωρ καὶ σκιάν ἐν ἀφθονίᾳ, καὶ ὁμοῦς ἐδυσκολεύοντο νὰ δώσωσι καὶ εἰς ἡμᾶς μικρὸν μέρος ἐξ αὐτῶν.

— Λοιπὸν, εἶπον πρὸς τὸν συνοδοιπόρον μου, δὲν μὲ μένει παρὰ ν' ἀποθάνω...

— Ζῆτε! Ζῆτε! ὑπέλαβε μὲ τόνον ρωνῆς χαρμόσυνον· ἐλάνθασθην· ἰδοὺ τὸ σχοινίον... καταβαίνει.

Καὶ τῶνόντι κατέβαιναν ἔχον ἄγκυστρον εἰς τὴν ἄκραν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐκρέμασαν οἱ ὁδηγοὶ τὰ ἐπιπλά μας, διότι, κατὰ τὴν παραδεδεγμένην τάξιν, ταῦτα ἀπολαύουσι τοῦ προνομίου τοῦ νὰ προπορεύωνται εἰς τὴν μονήν. Ὅταν ἀναλήφθῃ καὶ ἡ τελευταία πάλαι τὸ σχοινίον κατέβη ἐκ νέου, ἔχον ἀντὶ ἀγκύστρου ῥάβδον ὀριζοντεῖως δεδεμένην. Καταβάλλοντα τῆς καμήλου οἱ ὁδηγοὶ μ' ἐβοήθησαν νὰ καθίσω ἐπὶ τοῦ κενοφανοῦς τούτου ἐριπκίου· δράξας δὲ καὶ μὲ τὰς δύο μου χεῖρας τὸ σχοινίον, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἀναβῇ, ἔφθασα εἰς τὸ παράθυρον δι' οὗ εἶχον εἰσελθεῖ καὶ τὰ ἐπιπλά μου· τότε, ῥωμαλέος τις βραχίον, μ' ἔσυρε εἰς τὸ μέσον τοῦ δωματίου τοῦ θυρωροῦ, καὶ πατήσας περιχαρῶς τὸ ἔδαφος, παρετήρουν τὸν μηχανισμόν τοῦ ἐργατοκυλίνδρου τοῦ προμηθεύσαντός με τὴν ἀνεκλάλητον εὐχαρίστησιν τοῦ νὰ εἰσχωρήσω εἰς τὴν μονήν· τὸ σχοινίον, ὅσάκις καταβαίνει ἢ ἀναβαίνει, ἐκτυλίσσεται ἢ τυλίσσεται περὶ κύλινδρον ὁμοῖον μὲ τοὺς ἐργάτας τῶν πλοίων, στρεφόμενον διὰ δοκῶν τὰς ὁποίας κινεῖται μοναχοί.

Ἀξία παντὸς ἐπαίνου εἶναι ἡ φιλοξενία τῶν κατέρων τῆς μονῆς. Καὶ πρῶτον μὲν ὠδήγησαν ἕκαστον ἡμῶν εἰς κελλίον καθαρώτατον καὶ κομψοπρεπῶς διασκευασμένον, καὶ μᾶς ἀφῆκαν μόνους διὰ νὰ ἐπιμεληθῶμεν τὰ τῆς ἐνδυμασίας μας· μετ' ὀλίγον δὲ μᾶς ἐπρόσφερον καφέν, καὶ μᾶς εἰδοποίησαν ὅτι εἶχον ἐτοιμάσει πρόχειρον ἐπιδόρπιον. Μεταβαίνοντες εἰς ἄλλον θάλαμον, εὗρομεν τράπεζαν ἐν ἧς εἶχον παρεταβῆ ὡὰ, ῥιζόγαλον, ἀμύγδαλα, γλυκίσματα, τυρίον, ἄρτος σύνωρος, καὶ οἶνόπνευμα ἐκ φοινίκων ἐντὸς τοῦ ἰδίου μοναστηρίου κατεσκευασμένον, τὸ ὁποῖον, συγχερόμενον μὲ ὕδωρ, τέρπει τὸν λάρυγγα.